ŞTEFAN GĂITĂNARU

CONTEXTUL DIAGNOSTIC AL SUBSTANTIVULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. În gramaticile descriptive româneşti, s-a întâmplat rareori ca definiţiile tradiţionale ale părţilor de vorbire să fie însoţite de cele contextuale, bazate pe distributivitatea elementelor unei clase în enunţ (contextele diagnostice). Aceasta, în ciuda faptului că importanţa lor a fost semnalată. De altfel, cadrul general teoretic al contextului fusese elaborat în lingvistica românească (Slama-Cazacu 1959, p. 288–307), în paralel cu structuralismul american, care a avut şansa edificării unei metode noi, cea a analizei distribuţionale, bazată pe tenhici aplicative.

Contextul diagnostic a fost definit ca un

> „context lingvistic în care apariţia unui element este unic determinată, contextul neadmiţând decât ocurenţa unui singur element sau a unei clase de elemente" (DŞL, p. 138).

Apelul la definiţia contextuală s-a făcut pentru a se depăşi fenomenul de interferenţă a părţilor de vorbire, faţă de care definiţiile tradiţionale s-au dovedit ineficiente, şi pentru a se preciza caracterul individualizator al unor trăsături morfologice:

> „[...] contextul diagnostic s-a dovedit extrem de util la încadrarea în clase morfologice a cuvintelor şi a formelor cu statut ambiguu [...], s-a utilizat eficient la determinarea statutului verbal sau nominal al supinului, la circumscrierea clasei adverbului şi a clasei numeralului, la încadrarea morfologică a numeroase cuvinte rezultate din conversiune etc." (*ibidem*).

Prin el se pot identifica, în acelaşi fel, trăsăturile morfologice care caracterizează clasa respectivă:

> „Contextele diagnostice (Zellig 1964, p. 156–184) reprezintă descoperirea cea mai importantă a distribuţionalismului. Prin intermediul lor devin posibile, în cercetarea morfologică, două operaţii: identificarea claselor de cuvinte care constituie părţile de vorbire şi identificarea unor categorii gramaticale proprii acestor clase" Ionescu 1992/ 2011, p. 146, respectiv 135).

2. În gramatica românească, analiza distribuţională a substantivului a vizat, la început, identificarea categoriilor de număr şi gen. Paula Diaconescu (1967) elaborează, totuşi, după introducerea teoretică, definiţia contextuală a substantivului. Cercetarea s-a bazat pe aparatul teoretic al descriptivismului american:

> „La baza acestei descrieri vor sta criterii contextuale, sintagmatice, inspirate din metodele propuse de lingvistica descriptivă şi, în primul rând, de către Zellig S. Harris" (Diaconescu 1967, p. 237).

BDD-V448 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:06 UTC)

Totuşi, faţă de descriptivismul american, care elaborase metoda pentru cazul special al limbii engleze, au fost necesare adaptări:

> „Definiţia contextuală a substantivului românesc nu putea urma cu fidelitate tipul de definiţii din lingvistica descriptivă, deoarece acestea din urmă au fost gândite în special pentru limba engleză, mult mai săracă în indici morfologici decât limba română" (*ibidem*, p. 238).

Inovaţia în sine, aşa cum se va vedea, nu vizează decât adoptarea, în locul unui context, a unei clase de contexte, care să poată încadra toate particularităţile elementelor respective, văzute fie sub aspectul clasei lexico-gramaticale, fie al categoriilor de gen şi număr.

Mai înainte, în gramatica românească, mai realizaseră astfel de descrieri, referitoare la numeral, Sanda Golopenţia Eretescu (1965) şi Viorica Florea (1965). Ulterior, în lucrări monografice, s-au elaborat contexte diagnostice pentru pronume (Manoliu-Manea 1968, p. 155–171) şi pentru adverb (Ciompec 1985). Contextul diagnostic al substantivului, elaborat de Paula Diaconescu în 1967, este reluat, cu alte simboluri, în 1970, în monografia despre substantiv (p. 71–75).

Autoarea crede că

> „Pentru o definiţie strict formală a unei părţi de vorbire se consideră ca suficientă distribuţia, prin stabilirea unui context sau a unei serii de contexte caracteristice părţii de vorbire considerate" (*ibidem*, p. 71).

În urma selectării unui context adjectival, se decide că:

> „Se numeşte substantiv orice secvenţă semnificativă minimală care poate fi admisă de cel puţin unul din contextele aparţinând categoriei I. A de contexte:
> **I. A**. *acest ~ #*
> *această ~ #*
> *acestui ~ #*
> *acestei ~ #*
> *aceşti ~ #*
> *aceste ~ #*
> *acestor ~ #*" (*ibidem*).

Expresia „secvenţă semnificativă minimală" (în descrierea din 1967 se apelase la simbolul S) este definită astfel:

> „O secvenţă S idecompozabilă în alte secvenţe semnificative în raport cu [$S_1 - S_2$] este o secvenţă minimală. De exemplu, secvenţa S = *casă înaltă* admisă de contextul [*această* – ∅], nu este minimală, deoarece secvenţa considerată poate fi descompusă în *casă* + *înaltă* [...]" (*ibidem*, p. 239).

Problema apare dacă se ia în calcul definiţia morfemului („cea mai mică unitate lingvistică dotată cu sens" (DŞL, p. 327), fiind necesară distincţia dintre cuvânt şi morfem. Se înţelege, de asemenea, că secvenţe compuse de tipul *redactor-şef* (*a-*

BDD-V448 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:06 UTC)

cest redacor-şef), sau locuţionare de tipul *bătaie de joc* (*această bătaie de joc*) sunt admise de contextul respectiv, ca diferite forme de manifestare ale substantivului.

Dacă însă se ia în calcul definiţia contextuală a numeralului, se observă că un astfel de context admite şi alte părţi de vorbire compuse: *aceste trei sute (de oameni), aceste două treimi*...

După cum se observă, în astfel de exemple, valoarea adjectivală a numeralului nu se poate susţine, întrucât nu avem acordul peste prepoziţie, considerat argumentul decisiv:

> „Singur acordul în gen în direcţia substantiv → numeral este un semn clar de subordonare, dând posibilitatea încadrării tiparului *douăzeci şi doi de elevi* în aceeaşi clasă de organizare cu *doi elevi*, cu singura diferenţă că în prima construcţie apare un *de*, care se grupează cu numeralul, nu cu substantivul" (Pană Dindelegan 2003, p. 131).

Ceea ce specialiştii au numit valoarea substantivală a numeralului (Neamţu 2007, p. 130), reprezintă, în realitate, valoarea lui de substitut cantitativ (= numeral), spre deosebire de substitutul calitativ (= pronume), ambele substitute, trimiţând, din perspective diferite, la obiectele cărora le ţin locul.

Probabil din aceste considerente, s-a simţit nevoia unui context diagnostic complementar, II. A', B, C, componentele lui fiind ele însele complementare:

II. A'	*# ~ acesta*	**B.** *# ~ meu*	**C.** *# ~ scump*
	# ~ aceasta	*# ~ mea*	*# ~ scumpă*
	# ~ acestuia	*# ~ mei*	*# ~ scumpi*
	# ~ acesteia	*# ~ mele*	*# ~ scumpe*
	# ~ aceştia		
	# ~ acestea		
	# ~ acestora		

Caracterul complementar se observă la probă, când fiecare exemplu în parte admite şi elemente ale altor părţi de vorbire. Astfel, contextul A' permite şi verbe şi prepoziţii cu genitivul sau cu dativul: *vine acesta, asupra acestuia, datorită acestora.* Contextul B permite prepoziţii: *deasupra mea, dedesubtul meu.* Contextul C permite verbe: *vinde scump, este scump*… Numai substantivele însă sunt acceptate şi în A', şi în B, şi în C.

Formula, în ansamblu, poate fi rescrisă astfel: $A \vee (A' \wedge B \wedge C)$. Totuşi, caracterul diagnostic este infirmat de prezenţa unor enunţuri de tipul *Cunosc dedesubtul acesta al problemei* (A'); *Dedesubtul meu locuieşte*... (B); *Am descoperit dedesubtul presupus al problemei* (C). Secvenţa semnificativă minimală *dedesubtul*, deşi satisface câte unul din cele trei contexte, este, în al doilea, prepoziţie a genitivului, nu substantiv. Trebuie remarcat că GALR 2008 consideră definiţia contextuală de tipul A definitorie pentru gen:

> „Clasele de gen ale substantivelor masculine, feminine, neutre se caracterizează prin selectarea anumitor contexte adjectivale […]. Un substantiv admite cel mult două dintre cele patru tipuri de context adjectival: (a) *acest*; (b) *această*; (c) *aceşti*; (d) *aceste*" (GALR 2008, p. 64).

BDD-V448 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:06 UTC)

Referitor la număr, se specifică în acelaşi fel:

> „Substantivele cu flexiune completă, variabile, admit unul dintre contextele (a) *acest*; (b) *această*, pentru singular: *acest copil*, *acest drum*, *această casă* etc. şi unul dintre contextele (c) *aceşti*; (d) *aceste*; pentru plural: *aceşti copii*, *aceste case*, *aceste drumuri*, având forme diferite pentru fiecare context" (*ibidem*, p. 70).

3. O altă abordare a acestei definiţii pleacă de la constatarea că

> „O formă oarecare aparţine clasei substantivului, dacă şi numai dacă ea satisface: a) contextul clasei S_1 = ~ (*oarecare*); *sau* b) S_2 = ~(*acest*, *această*, *aceşti*, *aceste*); sau c) cel puţin un context al clasei S_3 = ~ (*acesta*, *aceasta*, *acestuia*, *acesteia*, *acestea*, *acestora*)" (Ionescu 1922/2011, p. 146, respectiv 135).

În rescriere simbolică, formula apare astfel: $S_1 \vee (S_1 \wedge S_2) \vee S_3$. Rigoarea unui context diagnostic presupune existenţa secvenţelor propuse între pauze, simbolizate prin semnul #. Dacă se ţine cont de acest lucru, se observă că S_1 (# *carte oarecare* #) nu are un caracter dinamic, el funcţionând doar sub forma *o carte oarecare*. S_1 fiind în disjuncţie cu toate celelalte elemente ale formulei propuse, înseamnă că poate funcţiona şi singur: „deoarece definiţia are formă disjunctivă, nu este nevoie ca testul să fie continuat" (*ibidem*). Dar, se poate constata, valenţa liberă de la S_1 ~ *(oarecare*), poate fi satisfăcută de secvenţa semnificativă minimală *un*: *un oarecare*, de unde se deduce că *un* este substantiv.

În mod similar se întâmplă dacă se satisface numai valenţa S_3, care, în descrierea Paulei Diaconescu, era reprezentat de A', se constată că nici acesta nu are caracter diagnostic în condiţiile în care, aşa cum se ştia, acceptă verbe şi prepoziţii: *vine acesta*; *împotriva acestuia*; *datorită acestuia.* Şi S_3 este în poziţie disjunctivă, ceea ce înseamnă că ar constitui o definiţie suficientă, lucru care, cum se poate observa, nu se întâmplă.

4. Varianta mai simplă a contextului diagnostic substantival poate pleca de la o altă trăsătură definitorie a elementelor acestei părţi de vorbire, implicând tot un context adjectival, şi anume adjectivele cantitative, numerale sau pronominale:

a. un ~ #
b. o ~ #
c. nişte ~ #
d. trei ~ #.

Se poate observa că valenţa liberă presupune o restricţie: sunt substantive expresiile care satisfac numai *a*, numai *b* sau numai *c*. Acestea sunt substantivele *singularia* sau *pluralia tantum,* care apar în expresii de tipul *un curaj, o nerăbdare, nişte aur.* Dacă satisfac mai mult de una dintre valenţele a, b, c, trebuie să satisfacă şi d: *un student, nişte studenţi, trei studenţi.* Aşadar, nu constituie substantive *un altul, o alta*; *un oarecare, o oarecare, nişte oarecare*, pentru că nu acceptă **trei alţii, *trei oarecare*... Substantivele caracterizate prin gen comun au acelaşi comportament cu substantivele obişnuite: *un gură-cască, o gură-cască, nişte gură-*

BDD-V448 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:06 UTC)

cască, trei gură-cască... Secvenţele semnificative minimale (fiecare desemnează un număr) *o sută, un milion, trei sute...* se comportă astfel: în ansamblu, sunt numerale; structura lor internă, întrucât *sută, sute, milion...* sunt componente substantivale ale numeralelor compuse (după cum se poate deduce şi din existenţa secvenţelor *nişte sute, nişte milioane*), reproduce configuraţia contextului diagnostic propus.

5. Problema cea mai importantă pusă de Emil Ionescu în descrierea contextuală făcută substantivului este semnalarea necesităţii de a se construi un context diagnostic pentru substantivele proprii, care se angajează diferit faţă de substantivele comune în relaţia de denumire a referenţilor pe care-i reprezintă. Acest lucru a fost semnalat:

> „Definiţia 1 arată că clasele de distribuţie ale substantivelor comune nu coincid cu cele ale numelor proprii" (Ionescu 1992, p. 146).

Se precizează, totuşi, că unele pot satisface S_2: *acest Vasile, această Maria, aceşti Ioneşti...*, dar că „E discutabil dacă satisfac şi contexte ale clasei S_3: (?) *Vasile acesta*, (?) *Maria aceasta*" (*ibidem*, p. 148). Decizia autorului nu este însă fermă:

> „Dacă le satisfac, atunci numele proprii au statutul celor comune. Dar dacă nu, ele trebuie considerate o clasă distribuţională distinctă de (şi doar înrudită cu) substantivele comune" (*ibidem*).

Substantivele proprii nu satisfac nici unul dintre contextele diagnostice ale substantivele comune, în oricare variantă ar fi considerate ele. Secvenţe ca **acest Vasile, *această Maria, *aceşti Ioneşti*, sau **Vasile acesta...* se folosesc (dacă se folosesc) în contexte speciale de comunicare, prin care li se aplică, în mod forţat, tratamentul numelor comune.

Din punct de vedere semantic, deşi gramaticienii au rezerve în a le considera în sistemul deicticelor, ele fac totuşi parte, ca şi pronumele personale de persoana I şi a II-a, din categoria ambreiorilor, cu referinţă univocă în situaţia de comunicare. Aceasta se poate observa din felul în care se comportă sub aspectul categoriei determinării:

> „Poziţia numelor proprii faţă de categoria determinării este legată de specificul lor denominativ. Prin funcţia lor de individualizare, numele proprii sunt implicit determinate" (GALR 2008, p. 125).

Specificul relaţiei de denumire realizate de substantivelor proprii este dat de existenţa apozemelor denominative de tipul: *numit, zis, poreclit, intitulat, cu numele, cu titlul...* (Diaconescu 1989, p. 159).

Utilizarea apozemelor denominative are avantajul de a indica în mod direct specificul lor semantic.

Ţinându-se cont de aceasta, se desemnează prin A mulţimea apozemelor denominative, prin S substantivul propriu. Contextul diagnostic al numelor proprii este

BDD-V448 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:06 UTC)

următorul: *un (o, nişte) S A ~ #.* El presupune expresii de tipul: *un băiat numit George*, *o nuvelă intitulată Moara cu noroc*; *nişte munţi numiţi (Munţii) Carpaţi...*

În realitate, aplicându-se principiul economiei limbii, aceste expresii apar în forma lor simplificată, prin suprimarea apozemelor denominative, cu atât mai mult cu cât ele sunt facultative: *Am vorbit cu (un băiat numit) George*; *Am văzut (nişte munţi numiţi) Munţii Carpaţi.*

6. În concluzie, se poate observa că, şi pentru substantivele comune şi pentru cele proprii, dacă se identifică în mod adecvat trăsăturile semantice şi formale individualizatoare, se pot concepe contexte diagnostice simple (nu grupe de contexte), prin care să se indice limitele în care se încadrează elementele acestei clase morfologice.

Se observă, de asemenea, că, în conformitate cu tipul de relaţie referenţială, substantivele comune sunt diferite de cele proprii, ceea ce se reflectă şi în definiţiile lor contextuale.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc – Sincronie şi diacronie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Diaconescu 1967 = Paula Diaconescu, *Numărul şi genul substantivului românesc*, în ELS, p. 237–262.

Diaconescu 1970 = Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1970.

DSL = Angela Bidu-Vrănceanu *et alii*, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Editura Nemira, Bucureşti, 2001.

ELS = Ion Coteanu (coord.), *Elemente de lingvistică structurală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, p. 237–262.

Florea 1965 = Viorica Florea, *Numeralul, analiză distributivă*, în LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 437–452.

GALR 2008 = *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*, vol. II. *Enunţul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.

Golopenţia Eretescu 1965 = Sanda Golopenţia Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 383–390.

Harris 1964 = Zellig Harris, *Structural Lingvistics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1964.

Ionescu 1992/2011 = Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, Editura Humanitas, Bucureşti (ediţie nouă: 2011).

LR = „Limba română”, Bucureşti, I, 1952, şi urm.

Manoliu-Manea 1968 = Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor în româna contemporană standard*, Editura Academiei R.S.R., **B**ucureşti, 1968.

Neamţu 2007 = G. G. Neamţu, *Teoria şi practica analizei gramaticale. Distincţii şi... distincţii*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2007.

Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, I, 1950 şi urm.

Slama-Cazacu 1959 = Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context. Problema limbajului în concepţia exprimării şi a interpretării prin organizări contextuale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959.

BDD-V448 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:06 UTC)

THE DIAGNOSTIC CONTEXT OF THE NOUN IN ROMANIAN LANGUAGE (*Abstract*)

The diagnostic context is a modern method, based on distribution, used to define parts of speech. This study reviews the contextual definitions of the noun, previously proposed, and presents a new definition, free of contradictions.

Cuvinte-cheie: *definiţie, context, valenţă liberă, apozem, secvenţă semnificativă minimală*.
Keywords: *definition, context, free valence, apozem (mark of apposition), minimal significant sequence*.

Facultatea de Litere
Piteşti, aleea Şcolii Normale, 41
stefan_gaitanaru@yahoo.com

BDD-V448 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:06 UTC)